

Krig, offerfynd och samhälle i 200-talets Sydsandinavien.

Att välja ut lämpliga offergåvor

Sejrens triumf – så heter en utställning som öppnades i maj på Nationalmuseet i Köpenhamn. Detsamma heter förstås utställningens katalog (2003). Den är dock mycket mera än en katalog, egentligen en vackert formgiven bok med 360 rikt illustrerade sidor där ett stort antal författare med kunskap och bredd belyser alla möjliga aspekter av danska vapenofferfynd och ett antal frågor som hänger ihop med dem. De 70 sidorna katalog som tillkommer, med många och bra bilder på föremål man inte ser varje dag, är naturligtvis också bra. Utställningen är så välgjord och boken så billig att de ur svenskt perspektiv lönar resan inom radien Kristianstad, Osby, Båstad. Bor man längre bort bör man toppa sin investering med ett medlemskap i museets vänförening för att säkra sin vinst på årsbasis. Nydambåten får man för tillfället på köpet.

På grund av vapenoffrens höga frekvens i romersk järnålder är det naturligt att många av utblickarna i *Sejrens triumf* riktar sig mot omvärld, kulturpåverkan, konflikter och elitens sätt att dra fördel av allt detta. Beskriver man konceptet »Sejrens triumf» i så neutrala ordalag är det inte mycket att bråka om, för alla vet ju redan att det första årtusendet efter Kristus på många sätt är hövdingarnas, elitens, aristokraternas och så småningom monarkernas årtusende. Ytterligare sinnesro kan man hämta ur det faktum att den neutrala beskrivningen suddar ut bokens uppenbara drag av tidsspegel. Väljer man i stället att titta i spegeln så blir det strax nödvändigt att bestämma den färgton som breder ut sig över den romerska järnålderns arkeologi i Danmark.

Man kan börja med att fråga sig om det verkligen är segerns ofta momentana triumf som ställs ut, och i förlängningen om det var triumfens tecken man kastade, satte ut eller sänkte i sjöar och blöta mossar då det begav sig? På den frågan kan man faktiskt lugnt svara: nej, så är det inte alls!

Låt oss anta att det finns en segrare som vill hugfästa sin seger med ett offer. Vad av bytet, av det som genom striden tagits ifrån sina tidigare ägare, är det då lämpligt att offra? Det beror naturligtvis på vad man kämpade om och på sättet man vann, för vinst varierar med strid och seger. Idag, då man på ett ungefär kunnat rekonstruera det förlorande krigsföljets storlek och ursprung (som kan ha varit ganska heterogent) samt bemödat sig om att peka ut barbarernas romerska förebilder och militära erfarenhet, vet vi att det är följden om flera hundra man som besegrats under yngre romersk järnålder. En så stor trupp kan inte ha rört sig runt ensam i fält någon längre tid.

Inte heller kan man numera tro att det var tal om rent manliga sällskap, för varför skulle den välutrustade HarkilaR i Nydam eller den guldförsedda praktbältemannen i Ejsbøl behöva klara sig utan kvinnligt sällskap när de var i fält? Kan romerskt befäl ha kvinnor med sig så kan numera också germanska. Särskilt om de redan, likt Arminius, har fått ihop det med en lojal Tusnelda. I stället för att föreställa sig 300 soldater på väg i slagordning bör man tänka sig vad som kunde motsvara en kohort eller en *centuria* med träng och tross och svans, eller en samling skepp och båtar – eller varför inte en folkvandrande flock med allt vad den förde med sig.

När krigsföretagen blir större och arméerna kommer så långt bortifrån att fälttågen kan vara halvårsvisa företag, snarare än sin tids sockenslagsmål, så ändrar sig scenen och kriget såväl som nederlag och seger. Någonstans lider folkvandrarerna sina första nederlag på väg söderut, och någonstans flyter arméer och vandringar ihop med krig och utflykter i extern tillägnelse. I denna turbulenta tid är det dessutom viktigt att de folk från Jylland, jutar och angler, som under 200-talet skall komma fram till Friesland och prägla språket där, inte glömmes bort att känna sig pressade att ge sig i väg (jfr Seebold 2003).

Hur som helst blir det mot bakgrund av större stridande enheter, germanska krigsföretag och deltagande i romerska, klart att det man offrat *inte* är »segerens triumf» utan det man förbundet med striden och våldet och krigets redskap. I offerfynden möter vi i stället för triumf en renodling av krig och trupp, eller med en Tyr-reflekterande term »det martiala». Det som hör kriget, krigaren och krigsguden till.

Att det är just detta det rör sig om ser man av listan över vad som offrats, och dess komplement, den delvis fiktiva listan över allt som borde ha offrats, eller allt det som det är för lite av, om det hade varit bytet som sådant man tänkt lämna över till gudarna (som sådana). När det nu har visat sig att det bland annat är eliten som ger sig ut i fält och dukar under där, så är det framför allt dryckesservisen och livets bekvämligheter som saknas. Och fastän det finns personlig utstyrelse, som inte direkt är vapen, så är det krigs- och fältbältet med dess vidhang som dominerar – en utstyrelse man knappast behöver hänga på sig hemma på gården för att känna sig klädd. Bältet är en persedel som i första hand länkar sin bärare till krig – i andra hand till social status.

Självklart är gränsen mellan militär och civil utrustning inte skarp, och inte heller begreppsligt klar, utan delvis konstruerad i sin kontext – ett resultat av sitt sammanhang – men i jämförelse med den alltid välrepresenterade kategorin »vapen» saknas det likväl dräktspännen, fingerringar, vanliga seldon och vagnar för att inte tala om människor, djur, mat och husgeråd. Och tältet (ställningen, pinnarna, duken/skinnen), sängen, stolen, pallen, bordet, fyrfatet, de lästa skrinen, det bekväma civila klädbytet och så vidare – allt vad de flesta haft med sig i bylten och packning. Det saknas för att det i den givna situationen, trots sitt materiella värde, saknade offervärde.

I stället skall vi vända på perspektivet och tro på mossfynden som denotationer eller installationer – uttryck för den del av den materiella kulturen som är märkt av och i sig själv en del av begreppet »krig» den del som människor använt sig av och smyckat sig med i krig och därför förbundet med kriget, den materia som lånat sig till striden och realiserat den.

Och det är tydligen de besegrade som bör avkläda sig kriget. Det tycks dessutom i någon mån vara ett utslag av hemmaopinionens tryck att det skall offras, för det verkar aldrig före folkvandringstiden vara så att en utifrån kommande segrare fyller de besegrades sjöar med ortsbornas utrustning, trots att bortaseger rimligen har förekommit.

När *krigsutrustnings-offren* i Sydskandinavien utföll olika, beror det snarast på att kriget, och det som ansågs höra kriget till, varierade med uppfattningar om vad som omfattades av begreppen »krig» eller »strid» och av krigets eller stridens faktiska karaktär. Det är således inte en orimlig tanke att den yngre romerska järnålderns standardiserade stridsspjut uppfattats som mer krigsdenoterande än den förromerska järnålderns lite mer varierade former som kanske kunde sägas duga också till vildsvinsjakt på lediga stunder.

Därför är det heller inte förvånande att i de områden där infrastrukturen visar att man investerat i försvar av bygden, t.ex. i Sydjylland/ Fyn och på Öland, där omfattar också krigsutrustningsoffren fler föremålskategorier. Här, där krigets domän är bredare, är det med andra ord sannolikt att mer faller under begreppet »krig». Det är intressant att ett och annat brädspel offrats som krigs- eller strategimetamorfer, men viktigare är det att pengar och ädelmetall ingår i fynden i dessa trakter. Guld och silver skvallrar om att kriget tidigt setts som en del av en metall-ekonomisk sfär. I dessa trakter är sambanden med den romerska krigsmakten också de mest påtagliga, vare sig det gäller vapen eller inlånade drag av romersk befästningskonst som förutsätter skolning i den romerska armén. Sydjylland upp till Skanderborg och Fyn står i en klass för sig, eftersom kriget här i högre grad varit en integrerad del av 200-talets tillvaro. Det är ingen orimlig tanke att det bl.a. är från dessa trakter som jutar och angler gett sig av söderut.

Utrustningsoffren i sig säger naturligtvis inte var man vunnit sin seger. Det är befästningar och spärrningar som indikerar att ett område hemsökts av den form av krig som det varit rimligt att rusta sig emot och som det funnits en chans att vinna, samtidigt som man kunde förlora och drivas i väg.

Trots att det som tillhör kriget ser ut att kunna variera, ser »det som tillhör kriget» inte ut att vara ett i längden allt mera omfattande begrepp. Så småningom inträder en reaktion mot det potentiellt alltomfattande och man kommer att renodla begreppet och kanske betrakta det mer som ödestyngt eller skilt från det livs materiella värld det involverar. Till slut, på 400-talet, verkar det endast vara rena mordvapen som man förbinder med kriget.

Det är en bestickande tanke att de allusioner till traumatisk död och korpars föda som så småningom dyker upp i vapnens och andra föremåls utsmyckning hänger ihop med samma ändring i synen på vad kriget är (jfr Vang Petersen 2003). Överhuvudtaget är 400-talet i Sydskandinavien, som Stoklund (2003) visar utifrån runinskrifterna, en tid av begreppslig förändring. Det är dessutom möjligt att striden och valplatsen i sig ändrar karaktär och blir bebyggelse-orienterad snarare än bygge-orienterad – att kriget förändras sig från drabbning i fältslag till strid om hallar – eller att det åtminstone förskjuter sin tyngdpunkt åt det hållet (jfr Herschend 2002). Skulle detta vara en rimlig bild av förändringarna på 400-talet så blir det också lättare att tänka sig att man både offerar på valplatsen – offerar själva huset och dess vapen som en del av kriget – och dessutom tar med sig ett urval av de erövrade vapnen till närmsta offermosse eller till mossen hemmavid.

Naiva tolkningar

Den ovan framförda synen på mossfynden är främmande för de flesta av författarna i *Sejrens triumf*, vilka just tänker sig fynden som uttryck för det omedelbara och oreflekterade ögonblick där segerns sötma gör oss *røde og hvide*. Det beror bl.a. på att flera av dessa forskare och museimän har svårt att frigöra sig från den naiva hypotesen, den som säger att det första skenet *inte* bedrar. Utan att tveka betonar de t.ex. att det är *platsen* som ändrar karaktär för att man offerar på annat sätt än förr – inte kriget (jfr Jørgensen & Vang Petersen 2003, s. 284).

Det är typiskt för den så kallade naiva hypotesen att man först tar de exceptionella fynden för vad de i bästa exceptionella eller omedelbara fall ser ut att vara. Därefter tar hypote-

sens uttolkare samma fynd och sin tolkning av dem till intäkt för en rak och okomplicerad bild av samhällets dominerande grundstruktur. Man pådyvlar med andra ord den förhistoriska människan en lite blåögd oförmåga att förstå sig i det materiella uttrycket. I *Sejrens triumf* framträder detta sätt att tolka förvånande ofta på bekostnad av den mer sansade kontextuella analysen som genom att vara både kritisk och förstående tolkning är enda sättet att få ett grepp om de exceptionella fynden. I *Sejrens triumf* finns det en uppenbar motvilja mot bredare kontextuella tolkningar och det är den motviljan som av och till ut suddar ut rågången mot det naiva.

De mest slående exemplen på detta finner man i Birger Storgaards (2003, s. 113 ff & 118) sätt att belägga Himlingøje-dynastins eller den östsjälländska dynastins sydsandinaviska imperium – termer som inte skall relativiseras genom att sättas i citationstecken. Himlingøjes primat finns med som en punkt på flera författares mer eller mindre dolda dagordning, men hos Storgaard är allt öppet och klart. Han visar t.ex. en spridningskarta över fynden av rosett-fibulor som i själva verket visar sig vara en karta över nyssnämnda imperium och dess allierade (Storgaard 2003, s. 115, fig 8).

Tanken är följande: gravfynden säger oss att rosett-fibulor oftast följer rikt eller väl utrustade unga eller yngre kvinnor i graven. Alltså är de statusmarkeringar eller med Storgaards ord »aristokratiske værdighedstegn eller insignier» (2003, s. 114). På sydöstra Själland finns det flera anslående representanter, varför fibulorna med andra ord markerar Himlingøje-knutna kvinnor. Om fibulorna påträffas utanför Himlingøje måste de därför ha spridits genom exogami inom det politiska nätverksbygge som just är det sydsandinaviska, Himlingøje-dominerade, imperiet. Därför visar oss denna spridning just det område i vilket Östersjön och angränsande vatten spelar Medelhavets roll – vad annars?

Problemet med den naiva hypotesen och tolkningen är i första hand, som redan Holberg visade med Erasmus Montanus' slutledningsförmåga som exempel, dess konsekvenser, t.ex. den uppsjö av analoga resonemang

som man tvingas godta vare sig man vill eller ej. På senare år har man t.ex. uppmärksammat att vissa ganska enhetligt designade praktsköldar och bälten finns över stora delar av Europa (jfr Pauli Jensen 2003 eller Ilkjær 2003). Den stilistiska kopplingen går också till Himlingøje (t.ex. silverpokalerna i grav 1829). Sköldar och bälten representerar någon form av manlig status eller, som vi lärt oss att säga, »aristokratiska värdighetstecken eller insignier». Ergo är vår spridningskarta över dessa föremål kartan över Himlingøjeimperiets militärt förankrade nätverk och utbredning – det egentliga imperiet. Den spridningen är naturligtvis inte identisk med, utan betydligt större än äktenskapsalliansernas nätverk. På samma sätt är den amerikanska militära närvaron och dess alliansbygge i dag mera spridd än amerikansk exogami. Sköld- och bältesspridningen karterar dessutom ett gammalt nätverk som Himlingøjedynastin därför uppenbarligen övertagit och utvecklat, precis som i dag USA liksom tagit över och utvecklat gamla brittiska nätverk.

Det imperium som sköldar och bälten visar oss täcker stora delar av *Germania Libra*. Sådär på en karta är det ett av de största imperier som skriftliga källor tiger om, faktiskt! Och det är så mycket mera förvånande som detta imperium var Roms allierade. Eller också är det så att vi skall tänka helt om och låta imperiets centrum finnas i den finaste mansgraven. Det bli i så fall i lilefars grav i Gommern nära Halle i Sachsen Anhalt (Sailer & Roeder 2001), tycker jag – eller vad skall man säga när hypoteserna bygger på så naiva premisser att tolkningsmöjligheterna blir oändliga?

Den danska arkeologin har varit medveten om de effekter den naiva hypotesen eller tolkningen kan få åtminstone sedan Randsborg (1987) tog upp problemet i samband med tolkningen av romerska järnåldern. Det berördes flyktigt bl.a. i Herschend 1980, s. 61 f, och togs upp igen t.ex. i Näsman 1990. Många tror att medvetenheten om problemet är stor i dag, men med *Sejrens triumf* i sin hand förstår man hur fåfängt och kanske rent av naivt det varit att påpeka denna metodologiska brist.

Problemet är inte så mycket den historietolkning och metod som Storgaard hyllar, trots,

får man förmoda, metodkurserna i hans akademiska grundutbildning. Det är lätt att se att han skriver med den hänförande blindhet och det sug efter anakronistiska begrepp som av och till kännetecknar den som känner för sitt material och sin text på samma ärliga sätt som amatören, som i enlighet med etymologin just älskar, och som därför är lätt att förlåta. Dessutom är hans hämningslösheter stundtals riktigt uppiggande.

Värre är det att så många vetenskapliga skribenter ställer sig under paraplybegreppet »Sejrens triumf» och skriver in sin specialkunskap under detsamma. Flera gör ett visst motstånd, några med framgång, men det hjälper inte alltid när man redan befinner sig under paraplyet. Tittar man i *Sejrens triumf* ser man med andra ord en smickrande maktbetonad och välputsad tidsspegel med förgylld ram. Låt oss hoppas att den blir arkeologihistoria.

Låt oss också hoppas att dansk arkeologi ganska snart kan komma till rätta med det metodologiska problem som ligger i att göra ett litet antal rika gravar till kärnan i tolkningen av det sydsandinaviska samhället på 200-talet i nationell, regional, politisk, social, ekonomisk och i någon grad intellektuell mening. Religöns mening, som man kunde tro låg närmare en samling gravar, är ännu inte indragen i modellen, men annars är det utan tvivel mycket som i olika sammanhang skall läggas i dessa gravar.

Man kan stå ut med ett ganska stort mått av det man i dag, mot bakgrund av de uppenbarligen nära förbindelserna med dåtidens supermakt, bör beteckna *licentia archaeologica codanensis* – den arkeologisk-poetiska själländska friheten. Värre är det att de negativa metodologiska konsekvenserna av det tolkande umgänget med Himlingøjesyndromet sträcker sig så långt bortom platsen och dess tid.

Referenser

- Herschend, F. 2002. Mossoffer på torran skånsk husgrund. *Nättidningen Artefact, arkeologiska nyheter och fakta, Artiklar*. <http://welcome.to/artefact>
 – 1980. Två studier i öländska guldfynd. I. Det myntade guldet. Tor 18. Uppsala universitet.
 Ilkjær, J. 2003. Danske krigsbytteofringer. *Sejrens triumf*.
 Jørgensen, E & Vang Petersen, P. 2003. Nydam mo-

- se – nye fund og iagttagelser. *Sejrens triumf*.
- Näsman, U. 1990. Om fjärrhandel i Sydskandina-
naviens yngre järnålder. Handel med glas under
germansk järnålder och vikingatid. *Hikuin* 16.
Højbjerg.
- Pauli Jensen, X. 2003. Vimosefundet. *Sejrens triumf*.
- Randsborg, K. 1987. Römische Gläser und
Bronzegefäße im Norden: ein Kommentar. *Acta
Archaeologica* 57 (1986). Köpenhamn.
- Sailer, M. & Roeder, A. (red.). 2001. *Gold für die
Ewigkeit. Das germanische Fürstengrab von Gommern*.
Begleitband zur Sonderausstellung im Landes-
museum für Vorgeschichte Halle (Saale) 18.10.
2000 bis 28.02.2001. Halle.
- Seebold, E. 2003. Die Herkunft der Franken,
Friesen und Sachsen. Taayke, E. et al. (red.)
Essays on the early Franks. Groningen archaeologi-
cal studies 1.
- Sejrens triumf*. Jørgensen, L., Storgaard, B. & Gebauer
Thomsen, L. (red.). *Sejrens triumf – Norden i skyg-
gen af det romerske Imperium*. Nationalmuseet.
Köpenhamn 2003.
- Stoklund, Marie. 2003. De første runer – germaner-
nes skriftsprog. *Sejrens triumf*.
- Storgaard, B. 2003. Kosmopolitiska aristokrater.
Sejrens triumf.
- Vang Petersen, Peter. 2003. Krigerkunst, tro og sym-
bolik. *Sejrens triumf*.

Frands Herschend

Institutionen för Arkeologi och Antik Historia

Uppsala Universitet

Sankt Eriks Torg 5

SE-753 10 Uppsala

Frands.Herschend@arkeologi.uu.se